

GRAMÁTICA DESCRIPTIVA E GRAMÁTICA PRESCRITIVA

ROSARIO ÁLVAREZ

Universidade de Santiago / Instituto da Lingua Galega

Marco conceptual

A lingüística galega ten pendentes aínda dúas tarefas de singular importancia para o desenvolvemento, en condicións axeitadas, do proceso de normalización: a redacción dunha gramática descritiva completa e a elaboración dunha gramática prescritiva ou normativa. En tanto unha e outra non acaden resultados aceptables para a comunidade científica, e asumibles pola comunidade lingüística, que se debe sentir reflectida nelas, cómpre actuar con extremado rigor nas descrições ou normas que se fagan públicas e con moito tino e sentido crítico no seu seguimento e aplicación práctica.

A **gramática descritiva** debe proporcionarnos unha descrição adecuada do sistema lingüístico, de xeito que nela obteñamos información completa e correcta de cales son as súas características, o seu funcionamento, as múltiples posibilidades de expresión que ofrece e os tipos de construcións gramaticais que poden produci-los falantes desta lingua. Dito con outras palabras, é a exposición do conxunto de regras que constitúen a gramática da lingua galega, feita por un gramático que mantén unha posición “neutral” con respecto a todas elas.

A **gramática prescritiva ou normativa** recolle as regras que definen a lingua considerada correcta polo gramático ou por un sentir colectivo forxado por tradicións culturais ou ideolóxicas de diverso tipo. A gramática prescritiva supón, por tanto, un encausamento previo da gramática dunha lingua e, metodoloxicamente, a preexistencia da gramática descritiva. As outras variantes lingüísticas existentes segundo a gramática descritiva, pero non “autorizadas” pola gramática normativa, considéranse coloquiais, vulgares, dialectais ou espurias, impropias do nivel culto estándar.

En galego só se estableceu ata o de agora unha *Normativa* ortográfica e morfolóxica, non sintáctica, e polo xeral predícase que son correctas tódalas variantes que se poidan describir dentro dos límites da gramática do galego. Partindo desta premisa, podería creerse que a súa

gramática descritiva e a súa gramática prescritiva son coincidentes. Mais iso non ocorre nin sequera nunhas condicións tan favorables, e podemos poñer algúns exemplos coñecidos para sustentarmos esta afirmación:

1. A gramática descritiva debe recoller que en galego hai dúas secuencias posibles para os pronomes *che* e *se*, indicando en todo caso que *se che* é moito máis frecuente, pois, debe dicir, *che se* caracteriza a fala das dioceses de Lugo e Ourense. Debería completa-la descrición constatando que fóra desa zona, e mesmo incipientemente dentro dela, *non che se esqueza* non se sente como dialectal senón como vulgar; a consecuencia desta valoración social é que se produce un abandono da secuencia e a non incorporación de novos usuarios. Agora ben, a gramática descritiva non se debe pronunciar nin a favor nin en contra de ningunha delas; si o fai, en cambio, a gramática normativa, que escolle *non se che esqueza* e condena, por vulgar, a outra.

2. A gramática descritiva debe ter en conta que, xunto a *Do que non estou segura é de que levará o gabán*, existe *O que non estou segura é que levará o gabán*, sen a preposición *de* que forma parte da construción *estar segura de (algo)*, e que nesa orde non marcada non é suprimible.

Ante *Eu non estou segura de que levará o gabán*, caben dúas posibilidades de análise:

a) Na primeira, o esquema sintáctico está integrado polos seguintes elementos: unha frase referida á persoa que ten ou non a certeza, e que funciona como suxeito (*eu*); o verbo coa negación do predicado (*non estou*); e o predicativo, integrado por un núcleo adxectivo que contén as marcas de xénero e número en concordancia co suxeito (singular e feminino, *segura*) e polo modificador que restrinxen *segura* indicando ‘en relación con que’ (*de que levará consigo o gabán*). Daquela, a preposición *de* está esixida por regras básicas de funcionamento da nosa gramática: o modificador dun núcleo adxectivo só pode ser unha frase adverbial (*ben segura*), outra adxectiva (*segura segura*) ou unha unidade de rango superior introducida por preposición (*segura dos resultados, segura de gañar, segura de que o levou consigo*). Ante isto, a gramática prescritiva debe rexeitar por “anormal” con respecto ó patrón sintáctico da lingua, e polo tanto como incorrecta, a secuencia sen a preposición *de*.

b) Na segunda posibilidade, consideramos *estar segura* como un complexo verbal; daquela, na súa construción deben constalos seguintes membros: *eu / non estou segura / de que levará consigo o gabán*. Que o segundo lugar na construción dun verbo esixa ou non preposición débese a razóns de tipo histórico que van fixando na fala ese risco, mais non está ligado ás regras básicas de funcionamento do idioma (*aínda penso ir a Bolonia / aínda penso en ir a Bolonia*). Aínda considerado así, a gramática normativa pode establecer que a construción correcta é *Do que*

non estou segura é de que levará o gabán e que O que non estou segura é que levará o gabán debe ser rexeitada por vulgar, baseándose nas seguintes razóns: a tradición gramatical con *de*, a congruencia con outras construcións semellantes (*estar certo de, estar convencido de, ser consciente de...*), a relación con *asegurarse de (algo)* (distinta de *poñer* ou *deixar seguro algo, asegurar algo*), etc.

3. A gramática descritiva debe recoller que xunto á forma xeral *é mellor ca min* existe, con moita menor frecuencia, *é mellor que eu*. É a gramática prescritiva a que sinala a primeira, por tradicional, como correcta e condena a segunda, por castellanizante, como incorrecta.

Por veces parece que existe certo prexuízo en contra da gramática normativa, acusada de rabenar posibilidades reais do idioma. É certo que a gramática normativa deixa fóra algunhas variantes, polo xeral porque exerce un labor depurador ou delimitador do ámbito adecuado para cada unha delas. Ese é un labor positivo para a construción dunha lingua “normal”, cun patrón e unhas variantes que xogan con respecto a el. O que é mutilador, certamente, é o traballo de quen dictamina mal, e eleva á categoría de regras funcionamentos mal comprendidos ou valoracións persoais.

Estas dúas gramáticas non son incompatibles, antes diríamos que ambas son positivas e necesarias, sempre que a descrición ou a prescrición se fagan correctamente, e ambas son prexudiciais e inconvenientes se se fan incorrectamente. Precisamos de ambas para coñecermos ben os límites da gramática do galego e da riqueza que contén no seu interior, para non termos ningunha dúbida de que enunciados coma *Me aquencer é o que eu quero* son incorrectos porque non son posibles para ningún galegofalante¹. Precisamos de ambas tamén para definírmolo nivel culto estándar por escolla entre as variantes galegas máis axeitadas para el, sabendo que as outras variantes relegadas non son “correctas” desde esa perspectiva pero son igualmente galegas; ou sexa, para non esquecermos que a escolla de *Non se che caía* non supón rexeitamento de *Non che se caía* como forma posible na nosa gramática, senón unicamente a consideración de non apta para a lingua funcional que se está definindo.

Estes serán os eixes substanciais desta contribución, na que pretendemos chama-la atención sobre os seguintes aspectos:

a) O risco de que a descrición lingüística sexa imperfecta, ben por erro ben por omisión, ou de que, aínda sendo correcta, non sexa interpretada e aplicada correctamente.

---

¹ A pesar das dúbidas e de certa permisividade de R. Carballo, *Gramática*, 1979⁷, 289.

b) O perigo de dictar normas incorrectas ou abusivas, ou de converter en regras prescritivas opinións ou valoracións sobre determinados feitos gramaticais, co conseguinte abandono doutras opcións igualmente válidas rexistradas pola gramática descritiva.

Liñas mestras de actuación

A descrición gramatical dunha lingua debe contemplar tódalas posibilidades que se ofrecen no interior dela. Ante a variación só cabe, ó noso xuicio, un posicionamento metodoloxicamente aceptable: non proceder por simple adición, senón indicando se as distintas variantes son totalmente equivalentes ou, máis probablemente, salientando a diferenza e indicando en que contextos e en que situacións se usa cada unha delas.

Cómpre ter sempre presente que a gramática prescritiva pode desautorizar construcións galegas por non consideralas adecuadas ó nivel da lingua funcional que se trata de establecer, o que non significa que noutros niveis non sexan igualmente correctas.

1. Variantes diatópicas

Nesa gramática descritiva cómpre acoller variantes dialectais, indicando sempre, para mellor coñecemento, como se distribúen xeograficamente; en tódolos casos corresponderá á gramática prescritiva decidir sobre a súa corrección no nivel culto estándar. Vallan a título de exemplo os seguintes:

a) *Non se lles vía / non se vían*

Nunha correcta descrición gramatical do galego cómpre referirse ós distintos procedementos, que deben explicitarse, para indica-la indeterminación do axente, entre os que se encontra /se + verbo activo + FN/: a FN pode ser suxeito (paciente) e daquela concorda co verbo (*Tíranse estradas e érguense pontes*); mais tamén pode funcionar como CD, polo que non hai concordancia (*Tírase estradas e érguese pontes*). Cómpre referirse tamén a que a pronominalización con acusativo non é posible tras *se*, nin tralos outros pronomes reflexivos². Isto verificase tanto na cons-

---

² Inexistentes en todo o galego, a pesar de que as secuencias *to, ta, tos, tas* e *so, sa, sos, sas* aparecen recollidas, e con exemplos do seu uso, en tódalas edicións de R. Carballo, *Gramática* (vid. 1979⁷, 195-96), iso si, con referencias ó escaso uso e á tendencia a evitalas: “aunque todos estos ejemplos están tomados de la literatura o del uso oral de ciertas comarcas, el gallego común evita en general, como el portugués, estas construcciones, por no sentir verdaderamente al pronombre *se* como capaz de admitir para objeto las formas

trucción de reciprocidade (*Os dous irmáns déronse bicos e abrazos* → **Os dous irmáns déronseos, *déronsos*), coma nas escasas reflexivas indirectas que se poidan producir en galego (*¿Nunca te preguntaches por que cho oculteí?* → **¿Nunca to preguntaches?*, pero si son posibles *¿Nunca te preguntaches iso?* ou *¿Nunca o preguntaches?*, co que queda garantido que se pode pronominaliza-lo obxecto da pregunta coma un CD); e, por suposto, nas construcións de indeterminación do axente (*Alí estímante moito* → **Alí estímasete moito, Non se ve os nenos* → *Non se os ve).

Agora ben, así coma na reciprocidade e reflexividade toda pronominalización do CD é imposible en presenza do reflexivo, tratándose da concorrencia de /*se* indeterminación/ e CD, o galego iniciou un procedemento excepcional de pronominalización do segundo coa forma dativa: *Alí estímaseche moito, Non se lles ve*. Cómpre advertir de que a solución da secuencia *seche* para estes casos parece ter aceptación en todo o territorio, en tanto que *selle, selles* só se dá na parte nororiental e que no resto de Galicia se sente como incorrecta.

En resumo, é indubidable que deben ser rexeitados por non galegos enunciados coma **Esa verba nunca sa dixeran*, e polo tanto non debe ser obxecto de atención nin da gramática prescritiva nin da gramática prescritiva. Pola contra, debe ser considerado parte do galego *A Mario agora non se lle ve por aquí*; corresponde á gramática prescritiva indicarnos cal é o seu status e se esa solución debe ser aceptada fóra do seu ámbito dialectal.

b) *Está chovendo / está a chover*

Unha gramática descritiva do galego debe consigna-la existencia do xerundio (*chovendo*), que coma tódalas formas verbais é capaz de funcionar como núcleo do seu predicado. Problema á parte, do que tamén se debe ocupa-la gramática, é a descrición das posibilidades funcionais dun predicado nucleado por un xerundio, da correlación temporal que debe gardar, dos valores aspectuais que deben terse en conta, das posibilidades de ser relacionado por preposición, etc., por non falarmos tamén das posibilidades de variación persoal do xerundio (con relativa, aínda que moi minoritaria, presenza na primeira persoa de plural, puramente ocasional na segunda de plural e inexistente no resto das persoas). Esta gramática debe indicar así mesmo que o xerundio forma parte de numerosas perífrases verbais aspectuais: *Están rematando a casa, Andan facendo*

---

pronominales *o, a, os, as*, a causa de su valor de signo de pasiva". Parece esquecer que *te* non participa dese carácter pasivo e que tal explicación non vale para tódolos casos de activa en que segue sendo imposible. Cómpre engadir que en portugués son imposibles e que *to* só cabe nesta lingua, coma nas comarcas galegas *teístas*, sendo *te* CI, non reflexivo.

tolerías, Levaba traballando alí corenta anos, Segue facendo uns días bos, A auga vai amolecendo a madeira, Veñen falando diso unha chea de anos...

Unha gramática descritiva debe recoller, ademais, que en parte do territorio existe o *infinitivo xerundial*: un sintagma formado por /a + infinitivo/ (*a chover*), chamado así por se lle recoñeceren valores semellantes ós do xerundio. Agora ben, cómpre indicar que non son formas en absoluto equivalentes, pois *a chover* non pode suplantar a *chovendo* cando é núcleo do seu predicado (*O home, axeonllándose/*a axeonllarse ante o altar, oraba en silencio, Rematou o seu discurso agradecendo/*a agradece-lo convite*), o que non significa que non poida nuclea-los seus propios predicados (*nós a queixármonos e eles a escacharen coa risa*); nin pode formar parte de tódalas perífrases en que entra o xerundio (*estivo traballando/estivo a traballar toda a tarde, pero foi avellando/*foi a avellar pouco a pouco*); e aínda nas perífrases en que as dúas formas son posibles, a gramática descritiva debe establecer cal é o uso concreto de cada unha delas, para podermos colixir se se trata de construcións totalmente equivalentes ou se, como parece, hai diferencias aspectuais entre ambas. Relacionado con el, pero sen posibilidade por vez súa de ser substituído polo xerundio, existe un /a + infinitivo/ que se combina co verbo *ser*: *Todos eran a dicirlle que non casara, pero xa ves*.

A gramática descritiva debe recoller, tamén, que en todo o noso territorio lingüístico, incluída a zona onde se rexistra o infinitivo xerundial, existe un sintagma /a + infinitivo/ que nada ten que ver co anterior e no que non cabe ningunha posibilidade de alternancia co xerundio. Combinado con *estar* serve para indicar que a acción está a punto de se producir, en calquera tempo aínda que é máis frecuente no pasado: *está a chover* ‘está a piques de chover, pero aínda non chove’, *estiven a cantárlle-las corenta* ‘estiven a punto de cantárllelas, mais non o fixen’.

Falta un pronunciamento da gramática normativa sobre a extensión á xeneralidade do galego da formación dialectal coñecida como infinitivo xerundial, o que non empece o éxito que está acadando en certos sectores, debido a que nos separa do español e nos aproxima ó portugués; cómpre ademais unha descrición o máis exacta posible do seu ámbito de uso, para impedir que esa ampliación territorial vaia acompañada dunha extensión das posibilidades reais de funcionamento.

c) *Téñolle que dalo / téñollo que dar, teño que llo dar, teño que darllo.*

Cando se dá a concorrencia de pronomes nun complexo verbal, o habitual é que se sitúen xuntos no lugar que lles corresponda onda o verbo: no exemplo escollido por nós, onda o auxiliar (*porque llo teño que*

dar, téñollo que dar), entre o nexo e o auxiliado (*teño que llo dar*) ou tralo auxiliado (*teño que darllo*); dialectalmente, cabe a separación dos dous pronomes sempre que cada un se sitúe no lugar que lle corresponda onda un dos verbos, e a gramática descritiva debe facerse eco (*téñolle que dalo*, pero **Teño que lle dalo*).

A diferenza do que ocorría nos exemplos anteriores, parece que neste caso houbo un pronunciamento normativo non contestado, a favor de mante-los dous pronomes unidos³. É dicir, a gramática descritiva ten que condenar **Teño que lle dalo* pero non *Téñolle que dalo*, pois é producible dialectalmente por galegofalantes; a gramática prescritiva, en cambio, pode declarar que o correcto no nivel culto estándar é manter unidos os dous pronomes.

2. Variantes diafásicas, diastráticas e diacrónicas

A gramática descritiva debe acoller tamén variantes pertencentes a distintos niveis, rexistros ou a estadios lingüísticos anteriores e que progresivamente van quedando en desuso, mais sempre caracterizándoas como tales. Coidamos que, entre os moitos exemplos posibles, son ilustrativos os seguintes:

a) *Nós non o facemos / Nosoutros non o facemos*

A descrición gramatical sería tan insuficiente se só recollese *Nós non o facemos*, coma se só recollese *Nosoutros non o facemos*, se ben é certo que coa primeira se describe a lingua dun número moi superior de falantes e a tendencia observada na evolución cara ó futuro. Unha descrición gramatical correcta debe constatar que existe unha ampla zona de *nós* para a primeira persoal de plural e unha zona máis reducida de *nosoutros*, *-as*: en ámbalas situacións a forma existente oponse ás das demais persoas, pero non establece ningunha oposición dentro da primeira persoa de plural. Agora ben, en falantes maiores da zona que podemos chamar de *nós*, mantense aínda, certo que de maneira cada vez máis infrecuente, a antiga oposición entre *nós* inclusivo e *nosoutros*, *-as* exclusivo. Daquela, á oposición mantida coas demais persoas amécese a existente entre as dúas formas de primeira de plural e entre as dúas de segunda de plural:

---

³ Coido que é unha escolla normativa, e non un erro de descrición, a xulgar pola procedencia xeográfica dos redactores, o que sustenta as seguintes afirmacións: “No es admisible **téñoche que o dar*, porque los dos pronombres no pueden ser disociados” (ILG, *Galego 1*, 4 ed., 1980, 65) e “Se son dous ou máis os pronomes oblicuos, teñen que aparecer sempre xuntos e non se poden disociar. Nas variacións da frase que sigue sóio son posibles as que non levan asterisco: *Teño que darllo*, *Teño que llo dar*, *Téñollo que dar*, **Téñolle que o dar*, **Téñolle que dalo*, **Teño que lle dalo*.” (ILG, *Galego 2*, 2 ed., 1977, 101).

Nós non o facemos oponse a *Nosoutras non o facemos*, porque a segunda delimita un grupo cerrado arredor de *eu*.

Corresponde á gramática prescritiva establecer se se mantén nese nivel a oposición ou se, pola contra, renunciámos xa a ela. De responder afirmativamente, sempre que nos referisemos a un grupo delimitado viriamos obrigados a usar *nosoutros, -as* e *vosoutros, -as*, pois só así rendería efectivamente a oposición. Se a gramática normativa non dictamina e nos guiamos unicamente pola gramática descritiva, só sabemos que tódalas opcións existen en galego, pero non como interpretar cada caso concreto: ante un enunciado coma *nosoutros non sabemos nada diso*, ¿debemos interpretar *nosoutros* como exclusivo, presupoñendo que o emisor ten a oposición *nós/nosoutros*, ou como neutro porque cremos que só posúe esa forma?

b) *Mira que llo non fagas / Mira que non llo fagas*

Cando describímola posición do pronome con respecto ó verbo, indicamos se a forma átona debe situarse antes ou despois do verbo: *Eles dixéronllelo, Eles non llelo dixeron, Aseguroume que llelo dixeron eles*. Na actualidade, o pronome que se sitúa proclítico tende a situarse inmediatamente antes do verbo, desprazando calquera outro elemento, incluída a negación.

Antigamente, o pronome podía situarse inmediatamente antes do verbo, pero con moitísima frecuencia non desprazaba nin o adverbio de negación, nin o pronome suxeito, nin outros elementos que quedaban interpolados entre pronome átono e núcleo do predicado. Todo parece indicar que ámbalas posibilidades non eran absolutamente equivalentes e que había diferencias pragmáticas entre unha e outra. Na descrición lingüística do que acontece na actualidade, cómpre indicar que a posibilidade de interpolación dalgúns elementos segue existindo en falantes maiores de determinadas zonas ou en frases repetidas que se poden relacionar (*Fai o que che eu digo, Por iso che eu digo que...*), mais dificilmente se poderá establecer esta secuencia como parte dun sistema comunicativo operativo e en pleno rendemento na actualidade.

A gramática normativa deberá pronunciarse sobre a pertinencia de usar estas secuencias, sobre o nivel a que corresponden e sobre a súa equivalencia ás habituais hoxe en día.

c) *Un rapaz que lle tocou a lotería / Un rapaz a quen lle tocou a lotería / Un rapaz ó que lle tocou a lotería*

A gramática descritiva debe informar das distintas unidades que poden funcionar como modificador do núcleo dunha FN, así coma das

posibilidades funcionais das cláusulas de relativo introducidas por *que* e por *quen*; a propósito destas cláusulas debe describir que marcas funcionais esixe ou admite o nexo relativo, en relación coa función que deba cumprir dentro da súa cláusula, e mailas relacións que se establecen dentro do paradigma dos relativos.

Dunha banda atopámonos coa disputa no mesmo terreo, o da referencia a persoas, entre *quen* e *o que*; a gramática descritiva só pode recoller ambas: *Un rapaz a quen lle tocou a lotería* e *Un rapaz ó que lle tocou a lotería*. Doutra, atopámonos coa presenza dunha cláusula introducida por *que* sen preposición, a pesar de que o referente é /+ humano/ e de que o pronome relativo ten a función de CI, como o proba o reforzo *lle*.

A ausencia desta preposición non é un feito illado. A gramática descritiva debe recoller dúas maneiras de se comportar *que* dentro da súa cláusula: dunha banda, cando a función que debe cumprilo relativo dentro da súa cláusula así o esixe, *que* intégrase nunha frase con preposición (*estes son os vimbios con que tendes que face-lo cesto*, posto que *con que* funciona como CC); doutra, a pesar de que a súa función esixiría unha frase con preposición, *que* pode presentarse en solitario como nexo e haber dentro da cláusula un pronome átono ou un pronome tónico con preposición que suplen a ausencia de relator antes de *que* (*estes son os vimbios que tendes que face-lo cesto con eles*, *Un rapaz que lle tocou a lotería*). A gramática descritiva debe recoller ambas, se acaso indicando que a segunda se percibe como máis coloquial, menos coidada; corresponderá en todo caso á gramática prescritiva decidir sobre a corrección da segunda opción e, no seu caso, dictaminar en que niveis é adecuada.

3. Tendencias evolutivas

A gramática descriptiva debe acolle-la descrición das tendencias evolutivas que se estean dando no funcionamento do sistema, tanto se se producen de xeito autónomo coma se se deben á presión doutros sistemas lingüísticos. O gramático, cando describe, non pode aceptar ou rexeitar con criterios puristas nin manifestar resistencia ó cambio lingüístico; en todo caso, deberá indicar en que medida esa caracterización vale para a lingua de toda a comunidade ou só para un segmento definido dela.

a) O infinitivo conxugado

Entendemos que non se pode describi-lo funcionamento do infinitivo conxugado facendo caso omiso da situación de relativa infrecuencia en que se atopa na lingua de grandes camadas da poboación galegofalante, pero tampouco entoando un canto tan alarmista que faga pensar que se trata dun arcaísmo.

Debido ó desexo de protexe-lo infinitivo conxugado, nos últimos tempos déronse usos erróneos e abusivos semellantes ós indicados anteriormente. A descrición gramatical debe restaurar con toda claridade cal é o seu ámbito de uso e en que construcións cabe usalo. Parece evidente que nuns esquemas é máis frecuente ca noutros, mais tamén que nalgúns outros o uso do infinitivo roza a agramaticalidade; conviría termos unha boa descrición gramatical para separar usos forzados pola discriminación positiva a favor do infinitivo conxugado, de posibilidades tradicionais que pola súa infrecuencia van caendo en desuso e son virtualmente descoñecidas para amplos sectores da comunidade galegofalante.

b) *Chameille / chameino*

A gramática debe constatar que actualmente o verbo *chamar* ten dous significados básicos con cadansúas construcións: ‘*chamar* por un para que veña’ constrúese con acusativo (*Chamouno dende a porta*), pero *chamar* no senso de dar nome ou apelativo rexe, polo xeral, dativo (*Ó máis vello chámalle Ricardo, Non lle chamou cousa mala ningunha*)⁴.

Nesta descrición estamos aceptando a construción que inexorablemente se impón co paso do tempo, co triunfo do esquema *Chamáronlle Pedro* sobre o antigo *Chamárono Pedro*, do que aínda se poden recoller abundantes mostras e que tamén debe ocupa-lo seu lugar na descrición. Mais para o primeiro significado tamén se apunta unha innovación, que debe ser igualmente recollida na descrición: nalgúns lugares recolleemos o

---

⁴ En latín tanto CLAMARE coma APPELLARE só admitían acusativo.

uso do dativo con ‘chamar por teléfono’: *Cando queiras dar-me algún recado, chámalle á miña nai.*

Hai, logo, un proceso evolutivo para cada construción posto en marcha en distintos momentos históricos. A gramática normativa debe establecer se para o significado ‘appellare’ xa dá por concluído o proceso de cambio (*chamárono O Bravo* → *chamáronlle O Bravo*), e se para o significado ‘clamare’ acepta tamén a innovación ou non.

c) *Quitouse a gorra / quitou a gorra*

O gramático que describe debe recolle-la innovación aínda tendo a certeza de que se trata dunha interferencia lingüística. Sabemos que en galego, para que poida usarse a construción reflexiva, cómpre a identidade total entre suxeito e complemento directo, polo que salvo en casos moi particulares e definidos non caben reflexivas indirectas coma as do español. Por iso, tradicionalmente, dicimos: *Eu visto a María / Eu vístome*, fronte a *María vestiu a camisa / *María vestiuse a camisa*. Mais non podemos pasar por algo que existen, e cada vez con maior frecuencia, enunciados coma *Pedro entrou e quitouse a gorra*, que non poden ser ignorados pola gramática descritiva; agora ben, dado que se considera con toda probabilidade un castellanismo, corresponde á gramática prescritiva aceptar ou condena-lo seu uso.

4. Posibles efectos perversos da discriminación positiva

En situacións sociolingüísticas delicadas, coma a nosa, ocorre con frecuencia que a declaración na gramática descritiva de que unha forma tradicional cae en desuso provoca unha reacción nos falantes conscientes (e nos gramáticos, ensinantes, normalizadores...) a prol do seu uso contínuo e da súa recuperación; a eles súmanse os sempre dispostos a favorecer unha forma ou unha construción por puro afán diferencialista e mailos temerosos de que os riscos comúns sexan en realidade produto da interferencia lingüística. O que menos parece importar nestes casos son as razóns de por que cae en desuso, mesmo se é debido a unha evolución do sistema á procura da súa coherencia interna, nin a maior ou menor pureza dunhas e outras formas, pois sempre prevalece o valor do tradicional agredido pola capacidade innovadora atribuída por principio á lingua poderosa.

Sendo dúas construcións igualmente galegas, a discriminación positiva que se poida exercer a favor dunha non debe levar nunca á condena da outra. E mais aínda, debe terse en conta que na maior parte das ocasións as dúas posibilidades non son totalmente equivalentes, polo que

ó usarmos unha soa delas incorremos nun erro estratéxico e nun erro gramatical. Entre os moitos exemplos que, desafortunadamente poderíamos poñer, escolmámo-los seguintes:

a) *Ter de facer / ter que facer*

En galego hai unha perífrase obrigatoria *ter que facer*, que nalgún momento do idioma competiu, en galego e en portugués, con *ter de facer*, construción moito máis infrecuente e que non acadou entre nós o grao de gramaticalización que ten a outra. Sen embargo, desa infrecuencia e da idea de que *ter de facer* é a forma arcaica, dunha tradición case que perdida, nácenlle algúns valedores que a usan arreo na lingua escrita, erroneamente, en lugar de *ter que facer*.

Fóra dese uso perifrástico abusivo, e máis ben propio da lingua literaria, actualmente a construción *ter de facer* (non perifrástica, coma *ter por facer, ter sen facer...*) serve para indicar que o suxeito *ten* aínda un feito de necesario cumprimento pendente: *Inda teño de face-las camas (por facer, sen facer)*.

O maior e máis matizado coñecemento, dunha banda, e a superación de falsos prexuízos, por outra, conducirían sen dúbida a un uso máis rico e máis correcto.

b) *Os sindicatos veñen de asinar un importante acordo*

O afán de diferencialismo ten levado en non poucas ocasións a pular construcións que deben a súa distinción e a súa infrecuencia a non seren tradicionais no noso idioma, aínda que acadasen certa carta de natureza polo seu cultivo na lingua literaria.

Vir de asinar significa, na lingua espontánea de tódolos falantes, que ‘alguén chega despois de asinar’; naturalmente, a acción expresada no infinitivo xa se realizou, pero non hai datos abondos que nos permitan considerar concluído na lingua oral un proceso de gramaticalización total do verbo de movemento; por tanto, é precipitado considerar que o conxunto sexa unha perífrase perfectiva e máis aínda promociona-lo seu uso ó nivel e frecuencia con que se está facendo actualmente nos medios de comunicación.

c) *Rían e rían sen parar / ríronse de min canto quixeron*

A descrición gramatical das construcións en que participa *se* é complexa e ocupa un lugar importante na gramática, por ser moitos os verbos afectados en modos e graos diferentes. Na descrición do galego, é habitual ter en conta, ademais, o distinto comportamento con respecto ó

español, chamando a atención sobre as posibilidades de interferencia deste. En concreto, advírtese adoito que hai toda unha serie de construcións en que o español emprega o reflexivo e o galego non (*se comió una manzana / comeu unha mazá, se hizo un traje / fixo un traxe, se puso la chaqueta / puxo a chaqueta...*), así como a diferenza na construción de determinados verbos moi frecuentes en ámbalas linguas.

Isto ten provocado reaccións tendentes a unha supresión case sistemática de pronomes reflexivos con algúns verbos, que están fóra de toda medida ou son claramente incorrectas. Así, da constatación da existencia de *sentar* como non reflexivo pasouse á práctica condena de *sentarse*, forma igualmente galega e con ampla documentación na lingua oral moderna e na nosa tradición (*Senta aí, rapaz / Os asistentes sentáronse arredor da mesa e comeron*). Algo similar acontece con *casar(se)*, que admite varias construcións: *O pai casou a filla co panadeiro, Casáronos os pais, O crego casou a filla de María co fillo de Andrea, O crego casou á filla de María e ó fillo de Andrea, Casounos o crego de San Xosé, María casou(se) con Pacucho, María e Pacucho casaron(se), María casou(se) para Monforte...* Como pode verse, non hai razón para a condena de *casarse* como forma tamén propia do galego. Mais o problema agrávasse cando se condena unha construción facendo que outra, de significado diferente, ocupe o seu posto, como ocorre con *rir / rirse de*: *rir* ‘celebrar con risas’ é intransitivo (*Rimos canto quixemos a conta das súas parvadas*), fronte a *rirse de* ‘facer burla de’, que se constrúe cun suplemento (*Rímonos das túas parvadas*).

A ignorancia ou o exceso de celo provocan cruces entre significados e construcións con resultados claramente erróneos. Botamos man de exemplos de verbos moi coñecidos, moi usados nas descrições gramaticais, mais cos que segue habendo problemas por mala utilización dos materiais lingüísticos, para chama-la atención sobre a necesidade de coñecer-mo-las variadas posibilidades de construcións de cada verbo, en relación coa variación de significado, pois parece que neste punto se actúa cunha lixeireza que nos fai corre-lo risco de mutila-la lingua ata só termos unha construción por verbo.

5. Os prexuízos lingüísticos

Nin a descrição lingüística nin a norma subseguinte poden basearse en prexuízos do gramático nin na falta de adecuación entre os feitos lingüísticos e o modelo teórico elaborado.

Tomemos como exemplo a seguinte afirmación, a propósito de *dado o grande interese como reserva avifaunística da zona*: “Esta secuencia é inaceptable xa que non pode existir un complemento circuns-

tancial de modo (“como reserva avifaunística da zona”) que non complementa a un verbo”⁵. A argumentación é inaceptable porque parte dunha premisa falsa: os sintagmas introducidos por *como* non só funcionan como complemento circunstancial de modo, e con frecuencia teñen funcións dentro da frase (*despois da súa elección como Presidenta parecía a muller máis feliz do mundo*); desde logo hai unha evidente relación entre a función de complemento circunstancial con respecto ó verbo e a función de modificador de substantivos relacionados lexicamente con estes (*interesarse como reserva, elixir como Presidenta...*). Pero a argumentación tampouco é aceptable porque somete a lingua á análise gramatical feita, chapodando por incorrecto todo o que non cadre con esta, en lugar de modifica-la análise para que dea conta das múltiples opcións existentes na realidade lingüística.

Termos unha boa descrición gramatical do galego é indispensable para coñecermos e usarmos ben a lingua, para podermos planificar ben calquera acción no ensino e na divulgación das súas características, para deseñarmos ben un proceso normalizador. A ignorancia de moitas das posibilidades que ofrece a lingua ou descrições imperfectas poden conducir a un rexistro cada vez máis empobrecido ou a un uso erróneo. Ve-xamos algúns exemplos en que isto ten acontecido:

a) *Eu acordo iso / a min acordame iso / eu acórdome diso*

O verbo *acordar* ‘lembrar’ presenta varias construcións posibles: SUX[persoa]+V+CD[lembianza] *Eu acordo os trens a carbón*, SUX[persoa]+Vse+SUPde[lembianza] *Eu acórdome dos trens a carbón*, SUX[lembianza]+V+CI[persoa] *A min acórdanme os trens a carbón*. Sendo todas elas posibles e todas tradicionais, o certo é que a tendencia actual, posiblemente apoiada polo influxo do español, é a un maior uso de *eu acórdome dos trens a carbón*. O coñecemento das posibilidades que ofrece o verbo debe levarnos, dunha banda, ó enriquecemento polo uso doutras posibilidades tradicionais; doutra, a non malinterpreta-la coincidencia co español como inxerencia desta lingua.

b) *Teño feito / fixen*

Os que menos saben da nosa gramática deben saber, a poder de oírenos repetir, que en galego non existen os tempos compostos con *haber*, que si existen en español. O que quizais non saiban tantos é que non hai substituído en galego para eses tempos: entre a complexa rede de relacións que pode expresa-lo noso sistema verbal, non figura nada equivalente á oposición establecida en español entre *llegué / he llegado*, polo que resul-

---

⁵ A. González Montañés, “Algunhas cuestións...”, en *Cadernos de Lingua*, 5, 18.

tan inútiles e mal encamiñados os esforzos dos que pretenden resolve-lo seu problema por medio do uso da nosa perífrase *teño chegado*. Ó equívoco contribuíron descrições gramaticais coma a seguinte: “Como queda dicho, con el auxiliar *ter* pueden formarse los mismos tiempos compuestos que se forman en castellano con el auxiliar ‘haber’, pero su uso no es normal, salvo para expresar la acción perfectiva activa, lo que supone una voz aparte; o en algún caso en que convenga expresar con precisión la localización temporal de una acción verbal con referencia a otra”⁶.

A observación e análise dos datos lingüísticos indican con toda rotundidade que a perífrase /*ter* + participio/ non equivale a /*haber* + participio/ do español, e tampouco a /*ter* + participio/ do portugués. Dentro da relativa complexidade semántica desta perífrase, que non é este o lugar de expoñermos, destaca o significado común de repetición no pasado (*Teño ido a París en autobús* ‘fun máis dunha vez a París en autobús’); por iso non se usa cando o verbo ou outro elemento impide referirse a unha acción que non pode durar reiterándose (**O pai do alcalde ten morto o martes*, **O bispo tense dirixido ós peregrinos hoxe ás doce*).

c) *Rifarán / van rifar / han rifar*

Coidamos que é unha descrição incorrecta e unha prescrición desafortunada a que sustenta esa especie de cruzada desatada en contra do futuro galego⁷, que está levando a un uso abusivo e erróneo da perífrase /*haber* + infinitivo/ nos medios.

En efecto, a futuridade en galego moderno pode ser expresada de diversos modos, todos eles distintos e por iso todos eles válidos en cadanseu espacio: futuro de indicativo (*Xa fixen o pedido, enviaranno por correo certificado*), presente indicativo apoiado por algunha precisión temporal dada noutros membros (*Marcho de vacacións o día trinta*), perífrase /*ir* + infinitivo/ para indica-la intención ou a previsión de que se cumpra un feito no futuro (*Esta noite vou cear cuns amigos*), perífrase /*haber* + (*de/a*) + infinitivo/ para indica-lo compromiso do emisor, que ten a certeza de que o suxeito realizará a acción no futuro (*Estas cápsulas hanche sentar ben*). É certo que o futuro, ademais, serve para expresar probabilidade (*Serán dez ou doce os convidados á cea desta noite*), mais iso non debe arrebatarlle o seu significado principal, nin na descrição nin na prescrición.

---

⁶ R. Carballo, *Gramática*, 1979⁷, 211.

⁷ Véxanse R. Novo, “O uso do tempo futuro...”, en *Cadernos de Lingua*, 3, 85-89 e A. González Montañés, “Algunhas cuestións...”, en *Cadernos de Lingua*, 5, 22.

Unha descrición correcta e unha prescrición mesurada, deberían servir para poñer fin a esta sorte de persecución do futuro⁸, que por efecto compensatorio está levando a unha proliferación nos medios de comunicación dun /haber + infinitivo/ que o substitúe incorrectamente: *O enterro partirá da casa familiar ás doce en punto* transfórmase así en **O enterro ha partir da casa familiar ás doce en punto*. A descrición correcta serve para situar no seu espazo xusto a perífrase /haber + infinitivo/, pois da comprensión correcta do seu comportamento debe desprenderse que en galego non ten o mesmo valor obrigativo que en español, referido ó presente, e que polo tanto non son posibles exemplos coma **O locutor dun telexornal ha de contar nun estilo informal, coloquial e cotián*, en vez de *debe contar, ten que contar*.

Conclusión

Esta contribución pretende ser unha sorte de voz de alarma, unha chamada a lingüistas, normativizadores, tradutores e, moi especialmente, ensinantes, para, xuntos, tomarmos conciencia dos perigos que corre o galego pola ignorancia da nosa gramática, pola lixeireza dictando normas, pola intransixencia ó aplicarmos recomendacións, polos prexuízos ó decidirmos que é ou non é galego, e mais polos defectos das nosas descrições gramaticais.

Quere ser tamén un pronunciamento a favor dunha gramática descritiva e unha gramática prescritiva, que seguramente haxa que concibir como obras colectivas. Só partindo dunha boa e segura descrición gramatical chegaremos, con moita cautela e maior rigor, a unha boa gramática prescritiva. Nese camiño cómpre diferenciarmos ben o que non é posible, por non galego, do que non é recomendable na construción dese nivel estándar, pois a actuación sobre uns e outros feitos de lingua, e o seu tratamento no ensino e no traballo normalizador, debe ser moi distinto.

A lingua está viva, foise facendo distinta das demais e diversa no seu interior; sometida a unhas regras e cambiante; vella e sempre nova. A lingua ofréceno-la posibilidade de seguir usando recursos que teñen unha tradición de séculos, transmitidos dun galego noutro ó longo dunha xa longa historia, mais tamén ofrece a posibilidade de producir sintagmas nunca oídos antes, de seguir renovando e innovando. Que non sexamos os seus valedores, os que maior empeño manifestamos en cultivala e anovala, os que malia o noso agarimo e a nosa entrega a firmamos de morte.

---

⁸ Sobre o futuro e as perífrases relacionadas, véxase Xosé Xove, “*Haber (de) + INFINITIVO* en galego. Das perífrases modais ó futuro de indicativo”, en *Actas do IV Congreso da Asociación Internacional de Estudos Galegos* (Oxford 1994) (en prensa).